

Panells de rajoles figuratives a algunes esglésies de Mallorca

CÀNDIDA GAMUNDÍ SERRA
AGUSTINA VILARET GONZÁLEZ

1.—INTRODUCCIÓ.

El present treball tracta sobre alguns panells de rajoles vidriades que s'han trobat a esglésies mallorquines, tots ells de caire figuratiu. Els formats per rajoles de mostra o de quatre, és a dir de complement (diferenciació feta per BATLLORI-LLUBIÀ, 1974, p. 34), no seran tractats.

Sols intentam donar un primer avanç, essent més una tasca informativa que no exhaustiva ja que és un treball obert en el que encara anam trobant molta informació, per la qual cosa no el podem donar per acabat.

Tal volta un estudi documental complet seria el que ens proporcionaria més llum sobre el tema, però la manca de temps i el fet de no tractar-se d'un treball d'investigació més ampli no ens ha permès cercar informació als arxius parroquials, municipals o a l'Arxiu del Regne de Mallorca. No obstant esperam en un futur continuar per aquest camí.

Donem ara la referència dels panells que hem localitzat amb un breu estudi de cada conjunt.

2.—ESTUDI DELS PANELLS.

2.1.—ESGLÉSIA PARROQUIAL D'ALGAIDA.

Es tracta d'una sèrie de nou plafons grans¹ situats a la part inferior dels trams que separen les capelles.

---

¹ Segons el material que hem anat trobant hem fet la següent diferenciació de plafons:

- Grans: més de 8 x 6 rajoles.
- Petits: de 4 x 3 rajoles o menys.
- Mitjans: entre ambdós.

Els podem situar cronològicament al darrer terç del segle XVIII, ja que porten escrita la data de 1786 i dins l'àmbit de la ceràmica catalana.

El motiu representat, que en tots els plafons és el mateix, és sols decoratiu, a base de *rocalla*, en blau i groc, amb un emmarcament jaspiat blau. Cal remarcar aquí la presència d'un tema merament decoratiu dins un àmbit religiós, cosa poc freqüent a les representacions ceràmiques que hem trobat a Mallorca.

Aspectes tècnics:

- Malgrat hi hagi alguns plafons partits, les mides dels sencers són: 1,40 x 1 m.
- N.º de rajoles: 11 x 8.
- Les dimensions de les rajoles són de 13 x 13 cm.
- Colors: groc, taronja, blau sobre fons blanc.

(Veure figura N.º 1).

2.2.—ESGLÉSIA PARROQUIAL DE BUNYOLA.

Observam aquí sis plafons situats simètricament tres i tres a cada banda de les parets laterals de l'absis.

Ja que s'acopla perfectament a l'estructura arquitectònica i agafa la forma de la pilastra, podem afirmar que es varen fer aposta per aquesta església. Encara que no hi hagi un estudi sobre aquest edifici, porta la data de finalització de 1773 (a la darrera clau de la volta) pel que podríem considerar els plafons de la mateixa època.

Estam davant un arrambador (o socalada) de rajoles catalanes constituït per dos grans panells un amb el *Cor de Jesús* i l'altre amb *el de Maria* dins una composició derivada del grutesc renaixentista² amb cistelles als cantons; dos panells amb la representació de *Sant Agustí i Sant Domingo de Guzmán*, i dos petits panells de la gruixa de la pilastra que separa els plafons amb la representació d'un *grutesc*.³

Per la seva amplitud i bona conservació és tal volta el millor exemplar de rajoles catalanes trobats a l'illa.

Malgrat hi hagi un intent de profusió decorativa sempre es manté un equilibri i severitat aconseguida per la simetria i el fons neutre.

Aspectes tècnics:

- Dimensions dels panells: 1,75 x 3,64 m.
1,75 x 0,26 m.
1,75 x 0,67 m.

² Recordem que són els centres de Talavera i Sevilla els màxims representants del Renaixement a la ceràmica i sobre tot aquest darrer; i que fou Lorenzo de Madrid, de Talavera, l'introduïdor de les formes renaixentistes a la ceràmica catalana.

³ Element de separació utilitzat per Passoles a la Casa de la Convallescència de Barcelona (1662-82) i a la Capella de N. S. del Roser de Valls, també del XVII.

- N.º de rajoles: 13 x 27.
13 x 2.
13 x 5.
- Rajoles: 13 x 13 cm.
- Colors: groc, taronja, verd mar, verd oliva, blau i morat.
- Sanefa: als plafons de sants, blau i groga, de derivació vegetal; trobada a Catalunya ja al segle XVII.

(Veure figures 2, 3, 4, 5 i 6).

2.3.—ESGLÉSIA PARROQUIAL DE LLORET.

A la primera capella de l'Evangeli podem veure un panell amb la representació del *Nom de Jesús*, que, juntament amb els tres claus, està inscrit dins un sol radiant que, a la vegada, es troba dins una corona d'abstracció vegetal entrelaçada.

Malgrat no hi hagi la data de creació podem situar-lo al darrer terç del segle XVIII i pensam que la seva procedència podria esser catalana.

Aspectes tècnics:

- Dimensió del panell: 0,68 x 0,68 m.
- N.º de rajoles: 5 x 5.
- Rajoles: 13,5 x 13,5 cm.
- Colors: groc, taronja, verd mar i blau.

(Veure figura N.º 7).

2.4.—ESGLÉSIA PARROQUIAL DE NTRA. SRA. DE LA MERCÈ DE CIUTAT.

Situat a la primera capella de l'Epístola es troba la *sepultura*, en rajoles, d'un religiós anomenat Prats, datada a l'any 1736. Es, per tant, l'obra amb data més antiga que hem localitzat.

Manté la sobrietat i la manca de conèixement de dibuix, propi de l'àrea catalana, en la representació del personatge ajagut sota una arcada.

A part de l'escut de l'ordre de la Mercè trobam també nombroses inscripcions, una a la part superior dins un filacteri, altres dues als laterals fent referència a la data i a l'ofici celebrat per a l'enterrament. Una altra situada a la part inferior fa referència a la data de la mort i al nom del religiós de l'ordre de la Mercè, no obstant aquesta darrera està mutilada perquè s'hi ha superposat un petit plafó de rajoles, sepultura de la família Prats.

Aspectes tècnics:

- Dimensions de la placa sepulcral: 1,25 x 1,52 m.
- N.º de rajoles: 9 x 11.
4 x 6.

- Rajoles: 13 x 13 cm.
- Colors: groc, ocre, verd oliva, verd mar i blau.
- Sanefa: de rajoles sencera alternant clavells i margarides.

(Veure figura N.º 8).

2.5.—ESGLÉSIA PARROQUIAL DE PORRERES.

Estam aquí davant un exemplar de rajola valenciana, possiblement de la segona meitat del segle XVIII.

Situats a la capella de *Sant Roc*, els dos plafons fan al·lusió a la vida d'aquest Sant, devocionat per evitar la pesta i altres malalties contagioses (entre elles la filloxera) (REAN, 1955). Però no sabem exactament per quina causa o pesta en concret s'encarregaren aquests plafons, ja que, com és sabut, la filloxera no arribà a Mallorca fins al segle XIX. Així trobam representats pestiferrats que acudeixen a l'auxili de Sant Roc, tant en vida com en mort del Sant (processó d'homes amb vestits del segle XVIII).

La diferència més clara amb les rajoles catalanes és la gran preocupació pel dibuix d'una manera molt acadèmica, amb representacions de fons arquitectònics, per donar profunditat a la composició. Així veim com es representa una volta en forma de venera (que al Santuari de Gràcia es convertirà en una volta de cassetons).

Aquí hauríem de veure l'origen de la inspiració d'aquest dibuix en un gravat, cosa molt freqüent a les representacions ceràmiques.

Consta d'una orla decorativa pròpiament rococó molt usada a l'escola valenciana (CIRICI, 1978, p. 295) i que està composada per: formes derivades de cargols marins, fruites, flors, derivacions vegetals. A més s'hi inclou un cortinatge, un florer, àngels metamorfosats als caires superiors, el que ens mostra tota una barreja d'elements disposats de manera asimètrica pròpia del gust rococó.

Aspectes tècnics:

- Dimensions: 1,83 x 2,38 m.
- N.º de rajoles: 8,5 x 11.
- Rajoles: 21 x 21 cm.
- Colors: groc, taronja, verd, blau, morat.

(Veure figures 9 i 10).

2.6.—ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SENCELLES.

En aquest cas ens trobam amb un tema profà, *un florer*, situat a la capella de Santa Àgueda i encara que no està datat, per comparació estilística, el podríem situar dins la segona meitat del segle XVIII.

Recordem que aquest tema és bastant freqüent a la ceràmica catalana (BATLLORI-LLUBIÀ, 1974, p. 92). Remarquem la importància de la florera com

a tema propi de plats i rajoles, ja que manifestacions d'aquesta peça de forma se'n conserven poques degut a l'abundant ús que se'n feia. Per tant la informació que proporcionen és molt valuosa.

Aquests florers no s'emmarquen dins un contexte real sinó com a part integrant de la naturalesa, així els veim col·locats entre plantes i flors i sobre la terra. Aquesta darrera està representada de manera abstracta en base a quadrats o polígons de diferents colors, cosa que també trobam al frontal de Ramon Llull de Petra.

Respecte a les flors, predominen les palmetes o clavells, margarides i tulipes. En relació a aquesta darrera CIRICI, (1977) considera que és l'emblema del barroc.

Aspectes tècnics:

- Dimensions: 1,90 x 0,81 m.
- N.º rajoles: 8 x 6.
- Rajoles: 13 x 13 cm .
- Colors: groc, taronja, verd oliva, verd mar.

A la capella de Sant Tomàs podem veure dos plafons mitjans, un de *Sant Jordi* i l'altre de *Sant Miquel*; el primer amb la data de 1772, per tant també pertanyen a la producció d'obra catalana de finals del XVIII.

El tema d'ambdós és la lluita del bé contra el mal. Com la major part dels temes, el dibuix es basaria en gravats i així el plafó de l'Arcàngel Sant Miquel matant el diable, el trobam molt semblant a un de la col·lecció Moragas (CIRICI, 1977, p. 247).

Aspectes tècnics:

- Dimensions: 0,68 x 0,54 m.
- N.º rajoles: 5 x 4.
- Rajoles: 13 x 13 cm.
- Sanefa: Al panell de Sant Jordi tenim una sanefa pròpia de l'àrea catalana i originària del segle XVII (per exemple al frontal de Sant Antoni de Pàdua al Monestir de Pedralbes), i que també hem localitzat a Mallorca als plafons de Sants de Bunyola.

A la primera capella de l'Evangeli trobam altres dos plafons petits que fan referència a l'ordre de la Mercè. Un és *Sant Ramon Nonat* i l'altre *Ntra. Sra. de la Mercè*. Serien també manifestacions d'obra catalana de la segona meitat del XVIII.

Són els típics panells de 3 x 4 rajoles, composició molt utilitzada per a plafons de Sants sobre tot al segle XVIII.

Al carrer de l'Esparteria de Barcelona hi ha una Mare de Déu de la Mercè molt similar a la nostra, datada al 1800, el que confirmaria la difusió de models mitjançant els gravats.

Aspectes tècnics:

- Dimensions: 0,53 x 0,40 m.
  - N.º rajoles: 4 x 3.
  - Rajoles: 13 x 13 cm.
  - Colors: groc, taronja, marró, verd oliva, verd mar, blau, morat.
- (Veure figures 11, 12, 13, 14 i 15).

2.7.—CONVENT DE SANT DOMINGO DE MANACOR.

Aquest Convent alberga una sèrie de sis plafons petits de Sants, distribuïts entre l'absis i la primera capella de l'Epístola. Així trobam *Sant Tomàs d'Aquino*, *Sant Domingo*, *Sant Vicenç Ferrer*, *Santa Catalina de Sena* i dos plafons de *Santa Catalina de Risis*, tots ells sants dominics.

Aspectes tècnics:

- Dimensions: 0,83 x 0,62 m.
- N.º rajoles: 4 x 3.
- Rajoles: 20 x 20 cm.
- Colors: groc, taronja, marró, verd mar, blau i morat.

2.8.—CONVENT DE MÍNIMS DE MURO.

A la capella de Santa Bàrbara trobam un arrambador compostat de dues plaques possiblement de la segona meitat del segle XVIII.

El primer que hem d'assenyalar és la mala col·locació de les rajoles que ens dificulta la seva lectura formal, malgrat això, podem saber el motiu, dues escenes de *Santa Bàrbara* dins una orla central, a cada banda de la qual trobam un àngel que sosté una guirnalda de flors. Tota aquesta composició pareix que estava envoltada d'una orla decorativa de rocalla, cosa tan pròpia de l'escola valenciana, a més pareix possible l'existència d'una sanefa color verd mar de petites flors esquemàtiques.

Formalment també ens mostra un interès pel dibuix i el color, tan allunyat de l'estètica catalana de les rajoles del segle XVIII.

Aspectes tècnics:

- Dimensions: 1,50 x 2,40 m.
- N.º rajoles: 7 x 11.
- Rajoles: 22 x 22 cm.
- Colors: groc, taronja, marró, verd mar, blau, morat.

A la capella de Sant Francesc de Paula trobam dos plafons grans iguals, en blau, amb el lema de *Charitas* (propri dels Mínims), construït mitjançant la reproducció de grups de nou rajoles. Vuit grups del quals són idèntics, sols amb el lema i aspectes decoratius de derivacions vegetals, però al central superior trobam la mà del Pescador amb un ham.

Aspectes tècnics:

- Dimensions: 1,29 x 1,29 m.
- N.º rajoles: 9 x 9.
- Rajoles: 14 x 14 cm.
- Color: blau.

A l'antiga Capella de *Ntra. Sra. de la Soledat*, patrona dels Mínims de Mallorca, trobam dues representacions d'aquesta verge idèntiques. La figura està inclosa dins un sol molt simplificat a la manera de Lloret.

Estilísticament hem de remarcar altra vegada la simplicitat i senzillesa amb què estan tractats els motius; això ens demostraria que es tracta d'una obra de molt avançat el segleXVIII i a més pròpia de l'àrea catalana.

Aspectes tècnics:

- Dimensions: 0,67 x 0,53 m.
- N.º rajoles: 5 x 4.
- Rajoles: 13 x 13 cm.
- Colors: groc, taronja, marró, verd oliva, verd mar, morat.

(Veure figures 16, 17, 18 i 19).

2.9.—CONVENT DE SANT BERNARDÍ DE PETRA.

És aquí on hem trobat l'única representació de frontals d'altar, un a la Capella del *Beat Ramon Llull* amb la representació del mateix entre dos florers i l'altre a la Capella de Sant Benito Negro i Sant Francisco Solano de *la Immaculada*. Ambdós, possiblement catalans i de finals del XVIII.

La composició general del primer és una derivació de la tipologia de frontal introduïda a Catalunya per Llorenç Passoles a la capella de la Casa de la Convalescència de Barcelona l'any 1664. Malgrat això aquest esquema ja el trobam al segle XVI a Córdoba (veure AINAUD, 1952, p. 219, fig. 587). No obstant no podem afirmar que sigui una derivació directe de Passoles ja que es tracta d'un model que va tenir molt d'èxit i va ser utilitzat moltes vegades posteriorment.

És un clar exemple de com a les rajoles adossades a les parets en un principi hi dibuixaven motius que recorden cortinatges o brodats, així veim la presència d'una mena de randa.

Al segon frontal, on es representa la Immaculada, tema propi de la vocació mariana de Mallorca, veim la inscripció següent: "SEÑOR PONS PICORNELL. 1779", que apart de la importància de la data de creació ens proporciona el nom del Síndic o administrador del convent que la va encomanar.

L'orla, de motius vegetals i rocalla és típicament barroca.

Aspectes tècnics:

- Dimensions: 1 x 2,32 m.
0,88 x 2,18 m.

— N.º Rajoles: 7,5 x 17,5.
6,5 x 16.

— Rajoles: 13 x 13 cm.

— Colors: Groc, taronja, marró, verd oliva, verd mar, blau, morat.

(Veure figures 20 i 21).

2.10.—SANTUARI DE NTRA. SRA. DE GRÀCIA.

Panells valencians de la segona meitat del segle XVIII, situats a la Capella de Santa Aina.

La disposició actual de les rajoles possiblement no fos la primitiva (MUNAR, 1974, p. 19), això justificaria, la no concordança i errors entre les diferents escenes.

Referent a la cronologia hem de fer menció al comentari de Berard escrit a 1784 que diu "Capilla modernamente adornada con ladrillos finos" (BERARD, 1983, p. 187). Per tant les rajoles han de ser anteriors a aquesta època.

El conjunt representa tota la vida de la verge Maria, tal com la conta el llibre Apòcrif Protoevangeli de Sant Jaume (MUNAR, 1974, p. 19). Així podem observar sis escenes: L'arbre Genealògic de la verge que sortint d'Abraham arriba fins Sant Joaquim; el menyspreu del Gran Sacerdot a Sant Joaquim; la presentació de Maria al Temple; el seu desposori amb Sant Josep; l'Anunciació i el Naixement del Bon Jesús.

Formalment veim la gran diferència entre l'escola Catalana i la Valenciana; amb una preocupació estilística molt més acusada a la darrera, a on dominen molt més el dibuix i els colors, amb l'intent de diferents tonalitats i menys esquematisme. Es molt naturalista (els fons no són neutres sinó que abunden les arquitectures o efectes de profunditat). Es també molt més pictòrica amb una intenció estilística. La qualitat dels artistes és molt més gran que no la que es veu representada a les rajoles catalanes que hem localitzat a Mallorca. Així creim que es poden incloure dins un barroc final, amb tota l'ampullositat de vestimentes o fins i tot de cortinatges, efectes artificials com l'àngel damunt el núvol, representacions dels típics puttis, l'efectisme de la llum quan l'àngel anuncia a Maria, amb representacions arquitectòniques molt classicistes.

Cal tenir present un dels aspectes més representatius: la composició, aspecte que sols trobam aquí i a Porreres i que ens mostra l'interès cap a representacions pròpies de la "gran pintura".

Un altre aspecte que ens confirma que és una obra del segle XVIII és la típica orla devuitesca o rococó a base de rocalles, elements florals i fruites, tan pròpia de l'escola valenciana. Per tant seria una típica obra valenciana.

Aspectes tècnics:

— Dimensions: 1,95 x 1,64 m.
1,95 x 1,48 m.
1,95 x 1,28 m.
1,95 x 1,81 m.

— N.º rajoles: 9 x 12.

9 x 7.

9 x 13.

— Rajoles: 22 x 22 cm.

— Colors: groc, taronja, marró, verd mar, verd esmeralda, blau, morat.

(Veure figures 22, 23 i 24).

2.11.—ORATORI DE SANT TELM DE CIUTAT.

Sabem de l'existència de dos panells en representació de vaixells a aquest Oratori (FERRÀ, 1904, p. 300).

Consta documentalment que la seva realització fou encarregada a Barcelona pel Col·legi de Honorables Mariners de Palma de Mallorca (BATLLORI-LLUBIÀ, 1974, p. 33; QUETGLAS, 1939, (1980), p. 157).

Actualment no es troben a l'oratori sinó que un està a una col·lecció particular de Barcelona i de l'altre sols hem trobat un gravat.

3.—CONCLUSIONS.

Entre les rajoles que hem trobat podem fer dos grans grups, segons l'àrea de procedència d'on nosaltres creim que vénen:

- Son panells de tipus català: Bunyola (tal volta l'exemplar millor), Sencelles, Lloret, Petra, Algaida i el de l'església de la Mercè de Ciutat.
- Panells valencians: Porreres, Gràcia i Muro.

Podem fer aquestes afirmacions en primer lloc per les mides dels cairons pròpies de cada zona, i per certes comparacions estilístiques, ja que Catalunya i València fan un tractament molt diferent del dibuix.

Quan a la cronologia hem trobat molts de panells amb la data inscrita, tots del darrer terç del segle XVIII, menys a la Mercè que són de la primera meitat. Els altres que estan sense datar, per anàlisi comparativa també els podem incloure dins el mateix segle.

Fent referència a l'àrea valenciana, el segle XVIII és una gran època de producció dins un estil barroc amb la típica orla rococó. Així les manifestacions d'obra valenciana que hem localitzat a Mallorca podrien ser de mitjans d'aquest segle.

Iconogràficament hem trobat dos grans grups, un religiós amb representacions de sants, verges o fins i tot l'anagrama del Nom de Jesús i una sepultura, fent referència sempre a la capella a on estan ubicats, i l'altre profà, encara que aquest és molt menys nombrós, del que sols tenim l'exemple del florer de Sencelles i els vaixells que es trobaven a l'Oratori de Sant Telm de Ciutat.

Una cosa que ens confirma que serien rajoles importades és el fet de la seva mala col·locació. Trobam molts d'errors (veure el cas extrem de Muro), el que ens demostraria que no és el mestre que les fa el que les col·loca. Cosa que

passa no sols aquí sinó també a Catalunya. Així a Valls, al segle XVII s'ha d'anar a cercar el mestre que ha fet les rajoles perquè no hi ha ningú que les sàpiga posar (GUDIOL, 1918, p. 418), i no es col·locaren fins quaranta-dos anys després de fetes.

No obstant, tota la documentació sobre la producció de panells figuratius és a hores d'avui completament nul·la.

Altra vegada i per acabar tornam a assenyalar que un estudi documental solucionaria moltes de les incògnites que hi ha presents.

Hem d'agraïr finalment la informació, ànim i paciència amb els quals hem estat obsequiades no sols per part de les persones que ens obriren les portes de les esglésies i convents, i ens donaren informació, sinó també d'aquelles que han fet possible obrir una porta nova al nostre camí.

BIBLIOGRAFIA

- AINAUD, J.: *Cerámica y vidrio, a Ars Hispaniae*. Plus Ultra, Madrid, 1952.
- ALMAGRO, A. - LLUBIÀ, L. M.: *La Cerámica de Teruel*. Instituto de Estudios Turco-lenses, Teruel, 1962.
- ALVARO, M. J.: *Cerámica aragonesa decorada*. Libros Pórtico, Zaragoza, 1978.
- BATLLORI, A. - LLUBIÀ, LL.: *Cerámica catalana decorada*. Vicens Vives, Barcelona, 1974.
- BERARD, G.: *Viaje a las Villas de Mallorca 1789*. Ajuntament de Palma de Mallorca, 1983.
- CASANOVAS, M. A.: *La Cerámica Catalana*. Els Llibres de la Frontera, Barcelona, 1984.
- CIRICI, A. - MANENT, R.: *Cerámica Catalana*. Destino, Barcelona, 1977.
- FERRÀ, A.: *Azulejos antiguos*, a B.S.A.L., X, Palma, 1904, pp. 299-301.
- FOLCH I TORRES, J.: *El Tesoro Artístico de España. La Cerámica*. David, Barcelona, 1926.
- FONT I GUMA, J.: *Rajoles valencianes i catalanes*. Vilanova i Geltrú, 1905.
- GONZÁLEZ, M.: *Cerámica del Levante Español*. Labor, Barcelona, 1952.
- GUDIOL, J.: *De rajoles i rajolers de color*, a *Vell i Nou*, N.º 76, 79, 81, Barcelona, 1980.
- LLORENS, J. - BRACONS, J.: *Rajoles catalanes del XIII al XIX*. Barcelona, 1980.
- MARTÍNEZ, B.: *Cerámica de Talavera*. Inst. Diego Velázquez, Madrid, 1969.
- MUNAR, G.: *El Santuario de Nt.ª Sr.ª de Gracia*. Lluçmajor, 1974.
- PINEDO, C. - VIZCAINO, E.: *La Cerámica de Manises en la Historia*. Everest, León, 1979.
- QUETGLAS, B.: *Los Gremios de Mallorca*. Imp. Politécnica, Palma, 1980.
- REAU, L.: *Iconographie de l'art chretien*. P.U.F., Paris, 1955.
- SOBERATS, F. - CARRERAS, J. - COLL, J.: *Noticia para el estudio de la producción azulejera en Mallorca (s. XVIII-XIX)*. Trabajos del Museo de Mallorca, 30, Palma, 1980.
- SOLER, M. P.: *Cerámica valenciana (sigles XIII-XIX)*. Servei d'Impremta Universitària, València, 1980.
- V.V. A.A.: *Cerámica esmaltada española*. Labor, Barcelona, 1981.